

Trengs arkivaren i arbeidet med moderne arkiv?

Det oppgitte emnet for mitt innlegg var “Arkivbeskrivelser. Papir og elektronisk arkiv- ett fett?” Jeg vil komme til det spørsmålet mot slutten av mitt innlegg, men kommer til å gå noen omveier der også spørsmålet: ”Trengs arkivaren i arbeidet med moderne arkiv?” lurer i bakgrunnen.

Ut fra dagens tema er det også relevant med en kort presentasjon av meg selv. Etter å ha tatt hovedfag i historie i 1980 har jeg arbeidet i riksarkivbygningen siden 1981 og i selve Riksarkivet fra 1987. I Riksarkivet har jeg bare jobbet med tradisjonalt arkivmateriale, altså stort sett papir. Tidligere befattet jeg meg med ”alt” dvs. felt, depot og bruk, men de senere år mest med depotfunksjoner – arkivomtaler etc.

Jeg kommer her ikke til å gå inn på arkivdanning og heller ikke arkivteori. Jeg vil heller først presentere to konkrete selvopplevde eksempler og så gi noen personlige betraktninger. Der vil jeg nok også gå noe utover arbeidet med elektroniske arkiv og også presentere noen tanker om arbeidet med arkiv i en depotinstitusjon mer allment.

Eksempel 1 – Elektronisk fagsystem etter NSBs bildrift

Jeg arbeider for tiden i en enhet i Riksarkivet med ansvar for bl.a. å sørge for at avleverte arkiv blir gjort tilgjengelig for bruk ved at det utarbeides kataloger. Det må skrives innledninger med administrasjonshistorikk og gis nødvendig orientering om arkivmaterialet.

For et par år siden holdt jeg på med systematisk gjennomgang av en rekke arkiv fra avdelinger og kontorer innen sentraladministrasjon for NSB. Jeg sjekket hvert arkiv og skrev bl.a. nødvendige arkivomtaler etc. før arkivkatalogene skulle gjøres tilgjengelig på arkivportalen.no.

Under dette arbeidet kom jeg til et arkiv, ”S-3466 Norges statsbaner, elektroniske arkiver”, som var ganske ukjent for meg. Arkivet var ”tomt” i Astastrukturen. Det var altså ikke registrert noen underliggende serier. Arkivet hadde en omtale, men den besto bare av en generell historikk for NSB som sådan. En fikk altså ingen opplysninger om hva disse ”elektroniske arkivene” besto av.

Vi omveier fant jeg ut av materialet var alvevert i 1989 da det var avlevert noen magnetbånd med ”Arkivuttrekk fra Vognregister – bilruter” fra perioden 1979-1985.

Jeg er oppdratt i den arkivfaglig skole der proveniensprinsippet står sterkt og ut fra hensyn til ytre proveniens skal materiale som er skapt av samme arkivskapende enhet holdes samlet. I Astabasen hadde vi fra før arkiv ”S-6636 Norges Statsbaner, Bildrift” og jeg undret meg over at de avleverte magnetbåndene ikke var registrert i det arkivet framfor å bli plassert i et eget arkiv for elektroniske arkiv. Ut fra de få opplysningene jeg hadde funnet om materialet prøvde jeg derfor å finne ut hvem som hadde ansvaret for å få dette materialet skikkelig plassert og omtalt i vår katalogdatabase og publisert på arkivportalen.no

Dette var ingen enkel oppgave. Jeg ble snart forvirret av å bli sendt mellom kolleger i flere seksjoner i Riksarvet som deler på ansvaret for arbeidet med elektronisk skapt arkivmateriale . Jeg fikk her vite at materialet var registret i en

egen database for tilvekstføring av mottatt elektronisk materiale, ”Arkivente” / ”Beti”, men de synes alle å se på meg og mitt spørsmål som ei varm potet.

Kollegene i disse tre enhetene i Riksarkivet kviet seg tydeligvis for å forfatte historikk for arkivskapende enheter og å gi de nødvendige omtaler av selve det elektroniske materialet de oppbevarer. De oppfattet det tydelig ikke som sin oppgave og jeg følte at enkelte mente at dette var min oppgave. Dette var for så vidt greit, men samtidig var det vanskelig for meg som ren ”papirarkivar” å forfatte slike tekster uten tilgang til innholdet i dette maskinlesbare materialet.

Jeg hadde altså en resultatløs jakt etter noen som kunne si noe avklarende bl.a. om hvem som hadde ansvar for å sikre at dette elektroniske materialet skulle bli registrert og beskrevet i Asta og gjort tilgjengelig på linje med tradisjonelt arkivmateriale.

Jeg ga da opp mine forsøk på å avklare forholdet og skrev et 4-siders notat ”Rutiner for å omtale elektronisk arkivmateriale i Astabasen etterlyses”. Der tok jeg opp temaet mer prinsipielt. Jeg stilet notatet til min leder og la det inn i vår journaldatabase i februar 2013 (RA 2013/3875). I ettertid hørte jeg tilfeldig at notatet var omtalt på ett eller annet møte, men det skjedde ikke noe. Nå etter drøyt to år ligger mitt notat fortsatt som det eneste dokumentet i denne saken i journalen og jeg har ikke fått noen tilbakemelding på det jeg tok opp.

Da jeg ikke hadde fått noen tilbakemelding på dette i løpet av et par måneder, sørget jeg selv for å få flyttet det aktuelle elektroniske arkivmateriale fra S-3466 Norges Statsbaner, elektroniske arkiver til det arkivet der materialet hører hjemme ut fra sin proveniens, nemlig S-6636 NSB, Bildrift. Samtidig greide jeg å finne fram til noe informasjon om det elektroniske materialet som jeg la inn i en ordinær arkivomtale på arkivet i Astabasen.

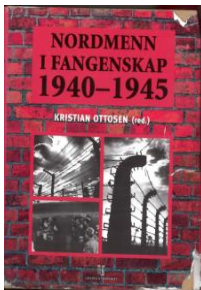
Nå ligger kataloginformasjon om dette elektroniske materialet tilgjengelig i Astabasen og på Arkivportalen. Om noen skulle ønske tilgang til innholdet i materialet, er det imidlertid ikke like enkelt. Riksarkivet har nemlig ennå ikke fått etablert noe opplegg for å gjøre avlevert elektronisk materiale tilgjengelig for bruk på linje med tradisjonelt papirmateriale.

Dette arkivmaterialet som ble avlevert i 1989, altså for mer enn 25 år siden, er fortsatt ikke gjort tilgjengelig for bruk og inntil for to år siden var det heller ikke registrert på ordinært vis i Riksarkivets katalogsystem. Det synes å mangle skikkelige rutiner og opplegg for arkivfaglig håndtering av elektronisk skapt materiale i Riksarkivet.

Nok om det.

Eksempel 2 – database for ”Nordmenn i fangenskap 1940-1945”

I januar 2015 ble jeg kontaktet av en lesesalgjest i Riksarkivet som ba om bistand til å få tilgang til databasen ”Nordmenn i fangenskap 1940-1945”, altså nordmenn som ble satt i fengsler og fangeleirer av tyskerne og NS-regimet under 2. verdenskrig. Jeg hadde hørt om en slik database, men hadde aldri sett den selv og startet med å kikke i forordet til bokverket med samme tittel som ble publisert til frigjøringsjubileet i 1995 med nyutgave i 2004.

Der fant jeg bl.a. følgende:

I 1. utgave fra 1995:

- *Selve databasen vil bli overlevert til Riksarkivet og opplysninger derfra vil gå inn i Riksarkivets ordinære tilbud til publikum*
- *Siktemålet var at en slik oversikt skulle deponeres i Riksarkivet, slik at den kunne nyttes av forskere og andre interesserte som en kilde til mer viten om ulike forhold ved vår okkupasjonshistorie*

I 2. utgave fra 2004:

- *I brev av 15.2.2002 ble databasen overlevert til Riksarkivet*

Så begynte jeg å lete etter databasen i Riksarkivet. I Riksarkivets Astabase fant jeg at prosjektet ”Nordmenn i Fangenskap” hadde avlevert sitt arkiv som nå utgjør privatarkiv PA-1075 i basen. Dette er imidlertid et rent papirarkiv med bl.a. forarbeider til informasjonen som ligger i boka og databasen. Databasen er her ikke nevnt, verken i seriestrukturen for arkivet eller i arkivomtalen. Kolleger ved Riksarkivets privatarkivseksjon kjente heller ikke til den aktuelle databasen.

Jeg kontaktet så kolleger i Seksjon for digitalt depot. Ingen av dem jeg spurte her, kjente i utgangspunktet til denne basen. Etter noe leting greide de likevel å finne den på en av sine harddisker og noen uker senere fikk brukeren tilgang til basen. Den forespørselen jeg hadde fått om basen, førte altså for så vidt fram. Jeg stusset likevel over hvordan denne basen er blitt håndtert i Riksarkivet etter avleveringen i 2002.

Jeg har derfor fulgt opp med å undersøke litt mer. Jeg har snakket med kolleger i ulike seksjonen og jeg har gått gjennom Riksarkivets egen saksmappe for saken som ligger i vårt husarkiv. Her er det mye som kunne vært kommentert i detalj, men jeg vil nøye meg med noen hovedpunkt:

Materialet ble i 2002 tilgjengelig som en avlevering i Riksarkivets egen base for avleveringer av elektronisk materiale, ”Arkivvente/Beti”. Der er det opplyst at basen ble testet og funnet i orden. Stort mer er det ikke å finne der. Her er altså ingen omtale av hva basen inneholder eller hvor den fysisk er plassert.

Riksarkivet har, som nevnt, mottatt det ordinære arkivet etter prosjektet ”Nordmenn i fangenskap 1940-1945” som nå utgjør privatarkiv PA-1075. Som arkivar synes jeg det ville vært naturlig om den avleverte databasen fra dette prosjektet også var blitt registrert som del av dette arkivet. Hensynet til ytre proveniens tilsier at arkivmateriale skapt av samme organ skal holdes samlet. Dette er her ikke ivaretatt.

Det kan synes som om databasen så snart den var avlevert i 2002 ble overlatt til Riksarkivets rene datafagfolk. Etter avlevering virker det som om basen ikke er blitt betraktet som øvrig avlevert arkivmateriale, men som ”noe annet” og at den senere har ligget gjemt, og etter hvert glemt, på en harddisk hos Seksjon for digitalt depot.

I Riksarkivets kvitteringsbrev etter avleveringen i 2002 sies det at ”*Riksarkivet tar i neste omgang sikte på å gjøre databasen allment tilgjengelig i søkbar form på Internett.*” I juni 2002 ble det holdt et møte om den videre forvaltningen av databasen og i møtoreferatet gjentas at ”*Etter hvert vil innholdet i den låste versjonen bli lagt ut på Internett.*”

Det er nå gått 13 år, men uttrykk som ”*i neste omgang*” og ”*etter hvert*” åpner kanskje for at vi kan drøye det atskillig lenger før vi bør få publisert basen uten at vi kan sies å være trege?

Noen tanker om håndtering av elektronisk skapt arkivmateriale i Riksarkivet

Etter en del konkrete erfaringer av den typen som jeg her har vist, har jeg gjort meg noen tanker om situasjonen i Riksarkivet når det gjelder håndteringen av elektronisk materiale etter at det er blitt avlevert til Riksarkivet. Nå er det vel slik at mye av det som blir overført til Riksarkivet, skal deponeres her i 25 år før det formelt blir avlevert. Dermed er det mulig at jeg ikke helt vet hva jeg snakker om nå, men jeg prøver meg likevel.

Slik jeg ser det, er det riktig å si at arkiv er arkiv uansett materialtype. Det betyr at elektronisk skapt materiale i prinsippet skal behandles på linje med øvrig arkivmateriale. Dette innebærer vel også at jeg samtidig svarer ”ja” på spørsmålet *“Arkivbeskrivelser. Papir og elektronisk arkiv- ett fett?”*

I praksis aner jeg imidlertid at dette synet ikke blir etterlevd i Riksarkivet. Så vidt jeg kan forstå må det være vesentlig for enhver depotinstitusjon å ha ett system som holder grei oversikt over alt materiale som mottas og utgjør en tilvekst i depoet. Her kan jeg ikke skjønne annet enn at det må være vesentlig for holde oversikt, at alt registreres i ett enhetlig system.

I Riksarkivet hadde vi i perioden ca 1976-1991, altså mens vi fortsatt i all hovedsak mottok papirmateriale, et system med manuelt kartotek for registrering av avleveringer. Fra ca 1992 ble dette erstattet av aksesjonsføring i Astabasen. Fra om lag samme tid tok en imidlertid også i bruk en egen database for tilgangsføring av elektronisk materiale. Den ble kalt ”Arkivente” og er senere erstattet av en ny base kalt ”Beti”.

Det er mulig at en opprinnelig fant at aksesjonsføringsenheten i Astaprogrammet

var dårlig tilpasset elektronisk materiale og derfor fant å måtte etablere et eget system. Likevel reagerer jeg på at en har hatt to former for tilvekstføring i om lag 20 år. Det måtte da ha vært mulig å få utformet et opplegg med felles registrering av hva vi mottar av avleveringer uansett hvilken materialtype det er tale om. Jeg synes dette er rart og aner at det kan føre til unødig rot og mangel på oversikt.

Dessuten virker det som om håndteringen av elektronisk arkivmateriale i hovedsak blir overlatt til husets medarbeidere som er eksperter på elektronisk materiale. Dette er for så vidt nødvendig i og med at det er tale om materiale som bare er maskinlesbart, og de gjør utvilsomt en god jobb. Samtidig mener jeg at en da også kan få en situasjon der de som i praksis har ansvaret for materialet, er mer opptatt av materialets innpakning, for å si det slik, enn av materialets informasjon.

Arkivmaterialets kildeaspekt

Spesielt det at arkivmateriale kan nyttes som kildemateriale i historisk forskning er trolig noe av bakgrunnen for at det fra gammelt av har vært krav om historie hovedfag for å få jobb som arkivar i arkivverket. Kildeaspektet ved arkivmateriale står sentralt i flere faser i arbeidet med arkiv i depotinstitusjoner. Det å ha interesse for historie og erfaring fra bruk av kildemateriale er da også nærmest en forutsetning for å kunne utføre viktige sider ved arbeide med arkiv på forsvarlig vis.

Jeg hevder altså at det er vesentlig at medarbeidere med både interesse for- og kompetanse på arkivmaterialets kildeaspekt, er sentralt inne i arbeidet med arkiv i depotinstitusjoner. Når jeg så dessuten hevder at arkiv er arkiv uansett medium, følger det at jeg mener at det er vesentlig at medarbeidere med slik interesse og kompetanse også er delaktige i arbeidet med elektronisk skapt arkivmateriale.

For å oppsummere de to eksemplene jeg her har vist på håndtering av elektroniske materiale, vil jeg hevde at i hvert fall materialet jeg der omtalte, har fått en dårlig håndtering. Jeg antar også at dette ikke bare gjelder for materialet i disse to tilfeldig valgte eksemplene.

Så må det være viktig å prøve å forklare hvorfor dette har skjedd. Ut fra det jeg til nå har sagt, ligger det vel opp i dagen at mitt svar går i retning av å si at svaret er fraværet av arkivarer i arbeidet med moderne arkiv. Av de til sammen drøyt 20 medarbeiderne i de tre seksjonene som i dag arbeider med elektroniske arkiv, er det riktignok en 4-5 med hovedfag i historie, men så vidt jeg vet er det ingen av disse som jobber direkte med depotfunksjoner.

Jeg vil likevel her trekke fram et par forhold til som jeg aner kan være av betydning for å prøve å forstå hvorfor moderne arkiv blir håndtert dårlig rent arkivfaglig.

Spesialisering og faglig forvitring

Da jeg begynte i Riksarkivet på 1980-tallet, altså i den gode, gamle papirtida, var arbeidet med arkivene innen statlig sentralforvaltning etter 1814 ordnet slik at hver arkivar hadde ansvar for arkiv innen visse departement med underliggende sentralorgan. Vi var da om lag 15 arkivarer som på den måte delte sentralforvaltningen mellom oss.

Her hadde vi det vi kalte for integrerte oppgaver. Det innebar at hver av oss hadde ansvaret for hele livsløpet til ”våre” arkiv. Den kompetanse en opparbeidet seg ved inspeksjoner, bevarings- og kassasjonsvurdering og forberedelser til avleveringer, kunne en dra med seg videre i sitt arbeid etter avlevering med å utarbeide kataloger med innledninger og endelig i veiledning av brukere og besvarelse av brukerforespørsler.

Det at vi var såpass mange kolleger med om lag samme utdanningsbakgrunn og med nokså tilsvarende ansvarsområder, bidro også positivt til et faglig miljø som bidro til fruktbare faglige diskusjoner etc. Vi var mange nok til at det var lett å få til faglige forum av ulik art.

Men denne organiseringen av arbeidet hadde også sine begrensninger. En prinsipiell innvending mot organiseringen gikk på det personlige elementet ved at den enkelte arkivar nærmest var enerådende overfor ”sine” arkiv. Arkivene vokste dessuten i volum ved jevnlig avleveringer og vi begynte stadig oftere å støte på ”moderne arkiv” i form av elektroniske systemer etc. som vi papirarkivarer ikke hadde greie på. Slike forhold førte til behov for omorganiseringer og etter en tid var det slutt på opplegget med ”integrerte oppgaver”.

Etter hvert fikk vi flere omorganisasjoner med stadig mer findelt oppsplitting og spesialisering av ulike oppgaver. Grovt sett kan en si at oppgavene med

papirarkiv, som på 1980-tallet var organisert i to parallelle enheter, som var delt på to ledere bare pga antall medarbeidere, nå er fordelt på fire seksjoner med spesialiserte oppgaver. Tilsvarende er arbeidet med moderne arkiv fordelt på fire seksjoner.

Riksarkivet arbeid med offentlige arkiv etter 1814

2015: spesialiserte oppgaver

Papirmateriale:

Elektronisk materiale:

Uten å gå mer detaljert inn på dette, vil jeg hevde, i hvert fall som en hypotese, at denne spesialisering også har bidratt til å svekke det faglige nivået i Riksarkivet. Det var kanskje nødvendig med en viss form for spesialisering, men en har ikke maktet å bevare og å ta med seg de positive elementene fra tidligere tider da arbeidet var organisert med integrerte oppgaver. Jeg tenker her særlig på kompetanseoppbyggingen som følger av å arbeide med visse arkiv fra skapelse til ”evig hvile”.

Det er naturlig at når vi blir satt til å jobbe med et snevert saksfelt, så holder vi oss til det og tenker mindre på helheten. I fjor spurte en kollega i en annen seksjon i Riksarkivet meg om jeg ville kunne være med i et lite prosjekt som gikk noe inn på det jeg jobber med. Jeg undret meg over spørsmålet og lurte på om hun ikke kunne ta dette selv. Hun hadde jo tidligere jobbet med det samme som meg i flere år slik at kompetansen burde være på plass. Men nei, svaret var at hun selv var forskrekket over hvor raskt den generelle arkivfaglige forvitringen hadde skjedd etter å ha konsentrert seg om sine spesialiserte oppgaver i noen få år. Nå følte hun seg ikke faglig trygg rent arkivmessig utover det hun til daglig jobbet med.

Dette gjaldt altså en medarbeider med faglig fortid tilbake til en tid før spesialiseringen satte inn for fullt. Enda verre må det være med nye medarbeidere som umiddelbart blir satt til ganske snevre oppgaver uten noen gang å få anledning til å se helheten i arbeidsprosessen i huset.

Jeg frykter altså at den faglige spesialiseringen bidrar både til at ingen lenger har et samlet faglig overblikk og til at den enkelte medarbeiders generelle arkivfaglige kompetanse raskt forvitrer.

Jeg synes også å se klare tegn på at denne utviklingen fører til en lavere forståelse for betydningen av et faglig fellesskap som legger til rette for ulike faglige fora for nødvendig faglig debatt. Selv i Riksarkivet hvor vi har mange arkivfaglige medarbeidere, synes det i dag vanskelig å etablere slike fora, noe som ikke var noe problem for et par tiår siden med langt færre ansatte. Jeg lurer på om ikke dette for en stor del skyldes den spesialiseringen som har skjedd.

“Arkivbeskrivelser. Papir og elektronisk arkiv- ett fett?”

Tilbake til mitt oppgitte tema: “Arkivbeskrivelser. Papir og elektronisk arkiv- ett fett?” Jeg skulle ønske at jeg kunne svare med et “ja”. Men i praksis er situasjonen at moderne arkiv, ihvertfall i Riksarkivet, gjerne ikke får noen arkivbeskrivelse i det hele tatt, ihvert fall ikke i form av tradisjonelle kataloginnledninger med historikk for arkivskaper og nødvendig omtale av arkivmaterialet. Etter min mening skyldes dette for en stor del mangel på arkivarer med interesse og kompetanse når det gjelder selve informasjonsinnholdet i arkivmaterialet.

Men så er det spørsmål om hva som legges i begrepet “arkivbeskrivelse”. For meg er dette er forholdsvis nytt uttrykk. Tidligere snakket vi mer om

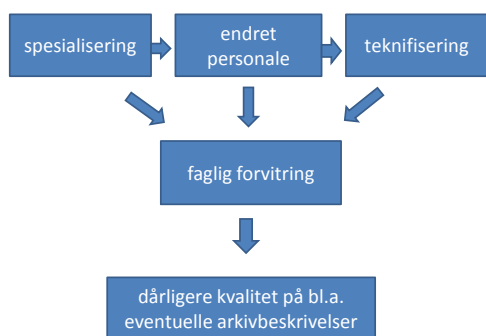
“arkivkataloger” som foruten selve arkivlisten besto av innledning som skulle inneholde kortfattet administrasjonshistorie for arkivskaper, omtale av arkivmaterialet og veiledning i framfinning. Nå har jeg inntrykk av at det med “arkivbeskrivelse” vel så mye tenkes på bruk av ulike kategorier og relasjoner i katalogdatabasen Asta.

Dette er sikkert vel og bra og jeg ser at en fornuftig bruk av disse mulighetene kan ha noe for seg. Samtidig reagerer jeg på det jeg oppfatter som en tendens i retning av at bruk av slike tekniske registreringer langt på vei skal erstatte mer tradisjonelle prosatekster i kataloginnledninger.

Her synes jeg å ane en påvirkning fra, og fasinasjon av, teknologien. Det er kanskje for sterkt å hevde at data-teknokrater er i ferd med å ta over hegemoniet i arkivarbeidet, men jeg aner tendensen ikke minst i det som nå omtales som “arkivbeskrivelse”. Dette gjelder for både papirarkiv og “moderne arkiv”. Jeg mener at slike former for teknifiserte arkivbeskrivelser ikke er tilstrekkelig. Jeg tviler på om den makter å ivareta hensynet til arkivmaterialets informasjonsinnhold og materialets potensielle kildeverdi.

Min konklusjon er altså at personell med historiefaglig interesse og kompetanse bør stå sentralt i arbeidet med alle faser av arkivenes liv.

Jeg har nå sikkert sprengt rammen for mitt oppgitte tema, men jeg vil prøve å sammenfatte helheten i det jeg har prøvd å si med denne plansjen:

Jeg lar være å kommentere denne plansjen utover å peke på at jeg har føyd til “eventuelle” foran “arkivbeskrivelser”. Dette ut fra egen erfaringer med at det bare unntaksvis gis skikkelige arkivbeskrivelser for moderne arkiv.

**